

PRÍSPEVOK K METODIKE ANALÝZY POHREBNÉHO RÍTU¹

Matej STYK

STYK, Matej. A contribution to the methodology of analysis of burial rite. This contribution deals with the forms which archaeology can use to study the burial rites of the past societies. It presents a hypothesis defining the hierarchic procedure of the analysis and defining individual levels of the burial rite and adequate methods. This universal procedure can be defined as linked analytical process. It includes a scale of relevant expert opinions on the given topic as well as a methodological sequence defining the order and types of individual procedures corresponding with submitted conditions.

Keywords: methodology, burial rite, Prehistory, development of burials

Klíčové slová: metodológia, pohrebný rítus, pravek, vývoj pochovávaní

Úvod

V predloženom príspevku sa venujem pohrebnému rítu² ako komplexnej problematike, zahrňujúcej aspekty týkajúce sa pohrebných obradov, vývoja pochovávaní, identity pochovaného a sociálnej štruktúry spoločnosti. Môj záujem o toto odvetvie pohrebnej archeológie je najmä z pohľadu riešenia metodických postupov, ich uplatnenia a efektívnosti. S tým úzko súvisí aj vymedzenie problematiky odpovedajúcej značnej názorovej šírke v disciplíne známej ako archeológia smrti.³ V úvode musím spomenúť, že predložená problematika v celej svojej šírke bola riešená v rámci mojej dizertačnej práce,⁴ pričom v tomto príspevku sa objavuje len jej časť. Hlavnou pracovnou hypotézou je metodický koncept – Previazaný proces poznania (ďalej len PPP), ktorý sa snaží kompenzovať zníženú schopnosť jednotlivých metód pracovať s kontextom a formovať závery zohľadňujúce širšie súvislosti. Tento metodický postup chápem ako schému (jadro) postupov „ideálnych“ riešení, ku ktorým by sme sa mali približovať. Výhodou PPP je, že prináša spojenie viacerých odlišných prístupov k problematike (aj z iných vedných odvetví) a spája ich do vzájomných interakcií tak, aby sa mohli spoločne dopĺňať, v interpretáciách podporovať a nie rozchádzať.

¹ Predložený príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu UGA I/8/2019.

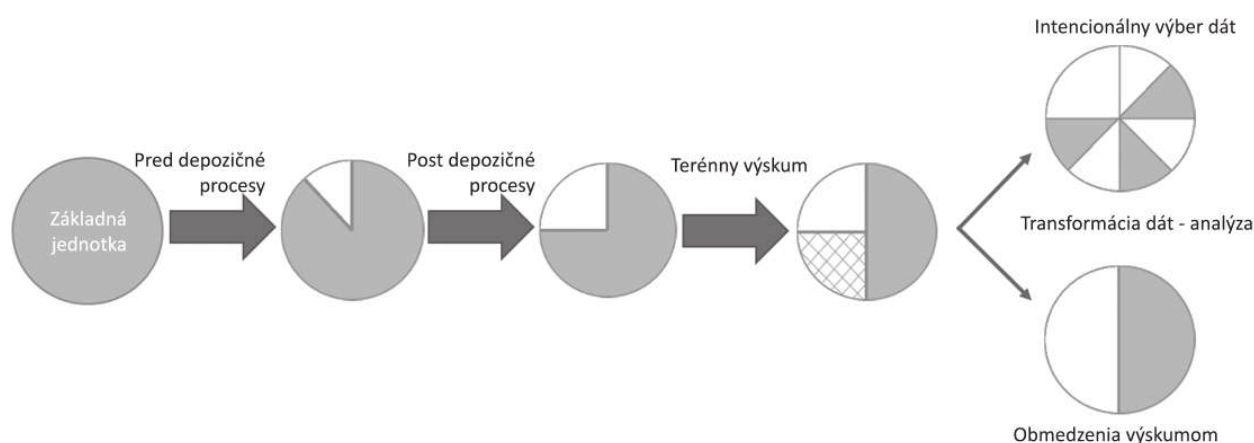
² Tento termín definuje výsledok rituálnych praktík spojených s úkonmi po smrti, pred pohrebom, počas a po pohrebe zomrelého, ktoré je možné archeologicky skúmať. Predstavuje tak hmatateľný prejav pohrebných obradov zahrňujúci najčastejšie formu a úpravu hrobovej jamy, úpravu tela a hrobového inventáru. Oproti starším predstavám nepokrýva len spôsob zaobchádzania s ľudskými pozostatkami (forma pohrebného rítu – najčastejšie inhumáčny či kremáčny rítus), ale postihuje všetky aspekty tohto procesu.

³ Samostatná archeologická disciplína zaoberajúca sa smrťou človeka prostredníctvom širokej škály odvetví. Okrem analýzy pohrebného rítu prostredníctvom kvantitatívnych a kvalitatívnych postupov či chemického a fyzikálneho merania kontextov, skúma materiálnosť smrti prostredníctvom fyzickej a terénnej antropológie. Súčasne zahrňuje štúdium reakcie pozostalých na smrť prostredníctvom sociálnej antropológie.

⁴ Dizertačná práca s názvom „Metodika analýzy pohrebného rítu“ bola vypracovaná na Katedre archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a úspešne obhájená v septembri 2018.

Previazaný proces poznania (PPP)

Pri výskume pohrebného rítu je najčastejším rizikom opomenutie kontextu pri analýze klasickými postupmi, preto metodika okrem platných logických postupov musí stavať na prirodzenom charaktere skúmaného fenoménu. Na tomto mieste je potrebné definovať, ako možno chápať skúmaný jav. Samozrejme, v zásade archeológia smrti skúma ako hmotnú, tak aj abstraktnú stránku veci, nielen materiálnosť smrti, ale aj jej dopad na ideový svet. Kľúčovou je pre tento výskum materiálna zložka, ktorá predstavuje počiatkový bod v tomto reťazci. V našom prípade sú ňou materiálne ostatky pohrebných obradov definované pohrebným rítom, ktoré predstavujú vyústenie série rituálnych praktík do fyzickej informácie, ktorú možno reálne skúmať, ako napríklad hrob, pohrebisko a iný pohrebný kontext.⁵ Analýza vychádza z určitého teoretického modelu, ktorý je v interakcii s empirickým kontextom. Kategorizácia je vnútorná časť analýzy aj interpretácie.⁶ Na základe cieľov bádania a predošlých poznatkov (resp. východiskových predpokladov) je vytváraný deskriptívny systém, ktorý je jadrom vedeckého opisu. Pri pohľade na zaužívaný koncept badať, že sa v mnohom nelíši od základnej schémy poznania (pozri *Neustupný 2007, 17*). Otázkou je, či tento prístup dostatočne reflektuje povahu sledovaného fenoménu? Jeden z problémov je strata dôležitých údajov ešte na začiatku procesu, ďalším je „ohýbanie“ prameňa prostredníctvom predefinovaných analýz. Zvyčajne zužujeme záber už tým, že si na začiatku stanovíme rozbor pohrebiska, čo nápadne pripomína spomínanú interpretačnú dilemu (pozri *Taylor 2003, 37*). Na druhej strane, je otázne, čo všetko z týchto procesov môžeme reálne sledovať? Už B. Bartel predstavil schému tzv. „čiernej skrinky“, v ktorej stanovil tri fázy týchto procesov. Vstupné údaje predstavujú správanie živých účastníkov a ich sociálne vzťahy, ktoré sa v tejto schéme nedajú zachytiť. Prostredná časť pozostáva zo skúmateľných dát zachytávajúcich pochovanie tela. Výstupnou časťou sú znovu informácie, ktoré nie je možné zachytiť, opisujúce správanie pozostalých počas pohrebu (*Bartel 1982, 54, 55*). Ak sa uspokojíme s Bartelovým výkladom inverznej čiernej skrinky, zostáva nám v pohrební sekvencii jedine prostredná časť, ktorú možno priamo archeologicky skúmať. Ale ani tam sa proces fragmentarizácie prameňa úplne nekončí.

Obr. 1. Schematické znázornenie postupného ubúdania dát

⁵ Súbor prvkov, ktoré majú priestorové, kvantitatívne a kvalitatívne vlastnosti viazané na pohrebné objekty, areály alebo krajinné komponenty. Súčasne tieto prvky súvisia s rituálnou činnosťou minulých spoločností spojených s pohrebom a pochovaním ľudských pozostatkov alebo ostatkov.

⁶ Archeológia stojí na fundamentálnom predpoklade, že v ľudskom správaní je určitá miera univerzálnosti, ktorú je možné prostredníctvom analýzy definovať! Pri snahe pochopiť minulosť predpokladáme, že je v nej niečo prirodzene ľudské, čo všetci spoločne zdieľame cez priestor a čas (*Berggren/Nilsson Stutz 2010, 174*).

Keď sa pozrieme na zjednodušenú schému postupného ubúdania informácií z prameňa až do momentu jeho analýzy (obr. 1), môžeme predpokladať, že mnoho údajov zostáva zachovaných. Od samotného pohrebu, v ktorom sa prejavujú niektoré pred-depozičné procesy po pokračovanie pohrebných obradov, až po pochovanie tela dochádza k strate informácií súvisiacich najskôr s identitou zomrelého, duchovným svetom a časťou sprievodných rituálov. Následné post-depozičné procesy, ktoré môžu, ale nemusia súvisieť s rituálnymi praktikami (pozri *Aspöck 2011*, 319, 320), predstavujú väčšiu stratu údajov ovplyvňujúcich najmä kontext hrobu, stav prídavkov a pozostatkov, ale najmä stratu výraznej časti organických materiálov. Toto sú prirodzené procesy, ktoré archeológ nedokáže ovplyvniť. Spolu ich môžeme zhrnúť pod transformačné procesy popísané *E. Neustupným (2007, 46-75)*. Dôležité však je, že hoci dochádza k úbytku informácií, ich integrita zostáva zachovaná.⁷ Tieto „prirodzené“ procesy, ktorými prameň prechádza, predstavujú východiskový bod, od ktorého sa odráža archeologický výskum. Prvým faktorom, ktorý predstavuje veľký zásah do celistvosti prameňa, je terénny výskum. V zásade by nemalo dochádzať k strate informácií, zber dát je z praktického hľadiska limitovaný použitou terénnou metódou a dokumentáciou. V najväčšej miere môžu byť zasiahnuté stratigrafické kontexty, poloha inventáru, ľudských ostatkov a ďalších organických prvkov. Celý tento proces by sa dal označiť ako „podvzorkovanie prameňa“, ktoré môže byť náhodné alebo cielené. Zatiaľ čo náhodné podvzorkovanie je limitované terénnym výskumom, cielené podvzorkovanie predstavuje proces selektovania dôležitých údajov prostredníctvom analýzy. Bežný pracovný postup rozčlení už dosť fragmentárnu informáciu do menších celkov zostavených podľa určitej predom stanovenej logiky, ktorá môže mať s prameňom len malú súvislosť. Ide o dôležitý bod v celom procese archeologickej transformácie, na ktorý má najväčší dopad správnosť zvoleného postupu. Tým sa dostávame k dôležitej otázke: Akoby mal vypadáť proces, ktorý by rešpektoval integritu pohrebného kontextu a zároveň by bol schopný pracovať so štruktúrovanými dátami?

Uvedomenie si fragmentárnosti archeologického prameňa je zásadné a trvalo ovplyvňuje výskum pohrebného rítu a pohrebných obradov. To má za následok štandardizovanie metodických postupov a rozlišovanie medzi vlastnosťami a kvalitou dát. V pohrebnom ríte možno sledovať fragmentárnosť dát, ktorá súvisí s transformačnými procesmi, ďalej nekompletnosť údajov, keďže mnohé rituály nezanechávajú archeologickú stopu. S tým súvisí parciálny charakter údajov zakrývajúci vzťahy medzi viacerými mechanizmami, ktoré kvôli absencii literárnych prameňov (teda častí živej kultúry) zostávajú skryté. Ďalším dôležitým prvkom je konceptuálna povaha dát. Tá vychádza z tvrdenia, že pohrebný rituál neodráža realitu ale intencionalne, kognitívne a emocionálne myšlienky. Preto kontext dát vytvorených rituálom je možné porovnávať len v koncepte daného rituálu. Nakoniec je to selektívnosť dát, ktorá je logická, keďže pohreb je intencionalna činnosť, a preto nemôže vo svojej materiálnej zložke objektívne reprezentovať spoločnosť (*Härke 1997*, 23-25). V konečnom dôsledku má konceptuálny a selektívny charakter údajov najväčší vplyv na archeologickú interpretáciu pohrebného prameňa. Z toho dôvodu je nutné rozlišovať medzi intencionálnymi a funkčnými údajmi, teda medzi údajmi, ktoré reflektujú myslenie, náboženstvo a sociálnu ideológiu komunít a údajmi poskytujúcimi nezaujaté informácie o živote a prostredí pochovaných osôb (pozri *Härke 1993; 1994*). Tento koncept má za úlohu rozlišovať medzi kvalitou údajov z pohľadu ich výpovednej hodnoty a stanoviť mieru skreslenia dát.

Na subjektívny vstup do výskumu pohrebného rítu poukázal aj I. Morris tým, že sa rozhodujeme, ktorá jednotka je pre nás dôležitá, a vyberáme si pohrebisko, z ktorého vyvodzujeme určité závery. Najväčšie výhrady mal voči využitiu kvantifikačných metód,⁸ ktoré nepovažuje za vhodné pre historické myslenie, jedine ako formu potvrdenia záverov,

⁷ Toto tvrdenie je v ostrom protiklade s konceptom nálezového celku tak, ako ho definoval *O. Montelius (1903, 3)*, poprípade ako bol bežne zaužívaný. Z tohto pohľadu nemožno v dnešnej dobe chápať, napr. hrob ako a priori uzavretý nálezový celok, rozhodne nie v pôvodnom slova zmysle. Prikláňam sa viac k voľnejšiemu poňatiu a tzv. „uzavretosť“ klasifikovať na základe hodnotenia autenticity súboru (pozri *Vencl 2001*, 599), čo z konečného hľadiska podporuje opodstatnenosť nálezového celku pre účely pohrebnej archeológie.

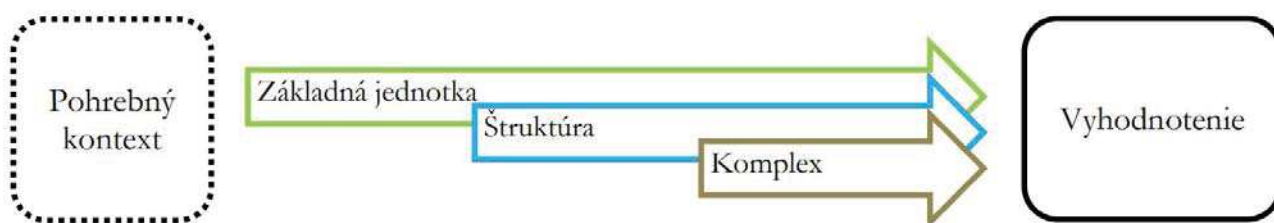
⁸ „Classical archaeologists do not usually get as agitated as one American historian, who dammed forever all who - worship at the shrine of that Bitch-goddess QUANTIFICATION - ...“ (*Morris 1992*, 24).

ktoré môžeme do istej miery validovať aj s historickými správami v mladších obdobiach. Jeho aplikácia metódy vychádza z rozboru niekoľkých dimenzií,⁹ ktoré považuje za podstatné. Za základné dimenzie pokladá:

- *typológiu* – ktorá zodpovedá podstate skúmaného kontextu;
- *čas* – prostredníctvom ktorého identifikujeme zlomové body zmien pozorovanej štruktúry;
- *kontext deponovania* – spája hroby s ďalšími relevantnými kontextami;
- *priestor* – významný z pohľadu vzájomných zmien a geografického kontextu pri určení miery nami sledovaných vzorov;
- *demografiu* – pre charakterizovanie sociálnej štruktúry.

Prostredníctvom analýzy každej z nich sa približuje ku skúmanému fenoménu. Výsledok je kumulatívny – čím bohatší je kontext, v ktorom sledujeme hrob, tým väčšiu váhu bude mať interpretácia (Morris 1992, 22-27).

Vzhľadom na parciálny charakter prameňa je potrebné využívať také metódy, ktoré dokážu čo najefektívnejšie pracovať s odlišnou kvalitou údajov. Namiesto formálneho rozdelenia metód na základe ich technických parametrov uprednostňujem rozdelenie, ktoré by prepájalo metódy na podstatu skúmaného javu, a teda čo najlepšie kompenzovalo transformačný podiel cieleného podvzorkovania. Navrhovaným postupom je preto roztriedenie metód na úrovne postihujúce pohrebný rítus v celej jeho šírke, kľúčovým je v tomto prípade poradie. Pri ňom je nutné postupovať od rozboru Základnej jednotky, cez rozbor Štruktúry, až po vyhodnotenie Komplexu.¹⁰ V rámci predloženej problematiky sú to tak metódy venujúce sa rozboru pohrebného objektu,¹¹ cez rozbor pohrebného areálu¹² a následne kultúrnej krajiny.¹³ Výhodou tohto systému je, že jednotlivé metódy je možné porovnávať v jednom logickom celku, ktorý zodpovedá ich primárnemu určeniu, a súčasne nemusia tieto metódy vykazovať formálnu podobnosť, dokonca ani na úrovni vedných disciplín. Takto načrtnutý vzťah metód odpovedá mojej vstupnej hypotéze. Môžeme tento postup označiť aj ako PPP.

Obr. 2. Schéma previazaného procesu poznania – PPP. Zobrazuje vstupné dáta – pohrebný kontext, ich poradie a hierarchiu analýzy pohrebného rítu, ktorá začína základnou jednotkou, pokračuje štruktúrou a končí komplexom. Ako je naznačené, hierarchia je len simulovaná, výskum môže prebiehať na každej úrovni samostatne, avšak k vyhodnoteniu komplexných javov je nutné až po aplikovaní všetkých úrovní

⁹ V Morrisovej terminológii sú to „osi výskumu“.

¹⁰ Uvedené termíny označujem v texte vždy veľkým písmenom, aby sa predišlo nedorozumeniam pri využívaní týchto pojmov v iných významoch ako takých, ktoré označujú jednotlivé úrovne PPP.

¹¹ Základnou definíciou je presne vymedzený priestor charakterizovaný prítomnosťou ľudských ostatkov. Definícia nemusí byť viazaná len na prítomnosť osteologických zvyškov, ale aj tkanív, poprípade nepriamym dokladom ich existencie. Tento termín predstavuje všeobecné označenie pohrebných kontextov, do ktorých spadá aj hrob.

¹² Pre potreby krajinej archeológie sa využíva všeobecný termín – pohrebný areál, ktorý označuje komponentu charakterizovanú prítomnosťou pohrebných objektov, dokladajúc tak rituálnu aktivitu. Na základe toho môže ísť o rôzne formy intramurálnych, extramurálnych pohrebísk alebo mohylníkov.

¹³ V základe je to krajina pretvorená ľudskou činnosťou. Obsahuje ako prírodné prvky, tak aj ľudské konštrukty definované areálmi aktivít. Tým pádom nejde len o fyzický priestor, ale aj o mentálny svet vytvorený spoločnosťou v určitom sledovanom období.

Okrem významového delenia metód je hlavnou úlohou PPP vytvoriť hierarchizovaný postup analýzy a syntézy aplikovaný na pohrebný kontext. Tento postup využíva jednotlivé metódy ako čiastočné kroky, respektíve nástroje, pre dosiahnutie čiastkových výsledkov (obr. 2). Jeho podstatou je, že archeologický výskum, nech si pokladá akékoľvek ciele, musí prebiehať v prezentovanom poradí a záleží až na konkrétnych otázkach, aké metódy budú v jednotlivých krokoch použité. Zásadným bodom však je, že v dnešnej dobe, pri takej rozvinutej problematike, akou je Archeológia smrti, nie je možné riešiť ktorékoľvek, hoci len elementárne problémy bez širšieho zapojenia metód a najmä, bez aplikovania predloženého postupu. Ten rozdeľuje celú problematiku na tri úrovne výskumu.

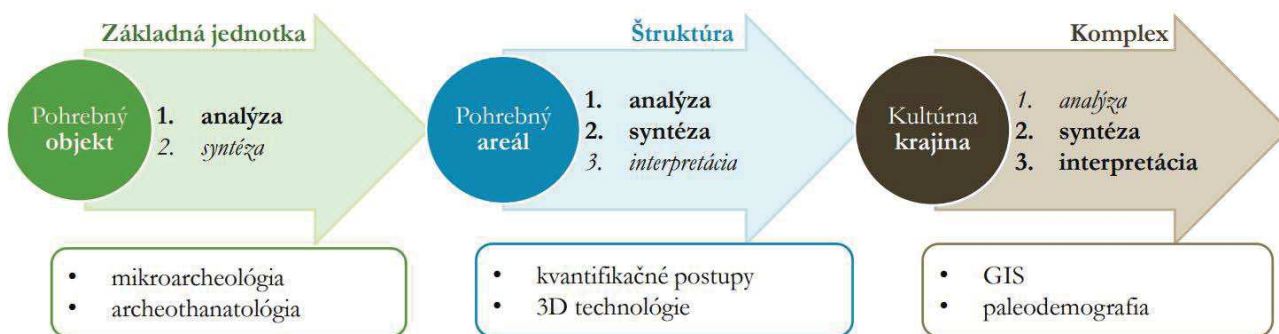
- **Základná jednotka** – definuje nálezový celok odpovedajúci všeobecne pohrebnému objektu, konkrétne depóniu,¹⁴ najčastejšie však hrobu. Pozostáva z údajov, ktoré môžeme rozdeliť na intencionálne opisujúce priestor hrobu, jeho inventár a funkčné údaje popisujúce ostatky a doklady pohrebných procesov.
 - o Rozbor Základnej jednotky je prvoradou podmienkou pri analýze vyšších celkov. Práve kontext hrobu dynamicky reprezentuje pohrebný rítus. Analýza a syntéza na úrovni Základnej jednotky predchádza častej chybe, ktorou je vyberanie atribútov pohrebného rítu vo forme znakov a priori na vyšších celkoch (bežne na úrovni Štruktúry). Pri práci s jednotlivými znakmi (ktoré môžu byť silne fragmentárne) je veľké riziko, že minieme podstatu javov tým, že ju vopred rozložíme do umelých celkov (pozri interpretačná dilema). To však neznamená, že na úrovni Základnej jednotky nedochádza k rozloženiu pohrebného rítu na znaky, práve naopak. Rozdielom je, že na tejto úrovni je následná syntéza stále priamo previazaná s kontextom a vyhodnotenie predstavuje kompaktnú informáciu, lebo tá je vytvorená v pôvodnom prostredí. Forma induktívnej syntézy štruktúr.
 - o Základnú jednotku vyhodnocujem prostredníctvom vybraných metód tak, že výsledná syntéza popisuje celok v čase pohrebu. Jednak v úplnosti charakterizuje pohrebný objekt a zároveň predstavuje analytickú jednotku pre ďalšie kroky.
- **Štruktúra** – definuje celok odpovedajúci všeobecne pohrebnému areálu, konkrétne pohrebisku. Pozostáva najmä z kvantitatívnych údajov charakterizujúcich prvky pohrebného rítu. Obsahuje širšie súvislosti odpovedajúce pohrebným zvyklostiam, dynamike pochovávaní a časovým zmenám a sociálnej organizácii.
 - o Pri analýze pohrebného areálu sa tým pádom pracuje so znakmi definovanými na vyššej úrovni – syntetickými znakmi, v ktorých je zohľadnený pohrebný kontext, poprípade s jednotlivými interpretáciami v rámci pohrebných objektov (v prípadoch, v ktorých je to možné, napr. pri riešení priebehu pohrebných obradov).
 - o Väčšina formalizovaných postupov pracuje s jednotlivými atribútmi pohrebného rítu a metódy sa snažia, z takto analyzovaných poznatkov, vytvoriť syntézu skúmaných javov. Postupy vychádzajú hlavne z možnosti porovnávania väčšieho počtu prípadov. Tým pádom je Štruktúra využívaná pre overovanie hypotéz a hľadanie vzájomných korelácií skúmaných javov na jednej strane a na druhej, prostredníctvom exploratívnych metód,¹⁵ sú v nej vyhľadávané skryté zákonitosti vo forme latentných dimenzií.

¹⁴ Termín vychádza z latinského *depositum* predstavujúci uložený objekt. V pohrebnej archeológii sa používa pre označenie koncentrácie ľudských ostatkov, ktorá bola zámerne uložená (alebo sa to u nej predpokladá) v sídliskovom alebo inom ako pohrebnom kontexte.

¹⁵ Forma induktívnej syntézy štruktúr.

- **Komplex** – definuje kultúrnu krajinu, teda celý kultúrny priestor zobrazujúci vzťah medzi pohrebnými, sídelnými areálmi a topografickými prvkami, odkrývajúc tak sociálnu štruktúru spoločnosti.
 - o Na tejto úrovni sa pracuje jednak s výsledkami z analýzy Štruktúry, ale taktiež štruktúry v ňom môžu vystupovať ako analytické jednotky pri práci v krajinnom priestore.
 - o Zásadným je zhrňujúci charakter tohto stupňa, keď sa dosiahnuté poznatky konfrontujú s prostredím kultúry a interpretujú v širších kontextoch.

V zmysle PPP je množina Základnej jednotky alebo množina Štruktúry či Komplexu samostatný výskumný priestor. Z pohľadu delenia archeologickej metódy na analýzu, syntézu a interpretáciu (pozri *Neustupný 2007, 76*) možno prisúdiť kroky analýzy a syntézy všetkým trom úrovňam PPP, pričom v každom ide o separátne postupy, ktoré na seba hierarchicky nadväzujú (obr. 3). Prirodzene, v každej analýze dochádza k rozkladu prvkov na znaky, ale PPP hovorí o ich diskretnom rozdelení na tri úrovne výskumu. Pre každú úroveň zvlášť možno charakterizovať adekvátne metódy, ktoré sa pohybujú od tradičných k formalizovaným postupom. Zároveň platí, že vyhodnotením Základnej jednotky sú vytvárané syntetické znaky pre analýzu Štruktúry a následne pre analýzu Komplexu. Hypotéza predpokladá, že k interpretácii sledovaných javov je možné pristúpiť už na úrovni Štruktúry, no v zmysle platného postupu až po syntéze Komplexu. Teda interpretácii skúmaných javov musí predchádzať syntéza Základnej jednotky (ak je možná), Štruktúry a Komplexu. V určitých prípadoch (napr. priebeh pohrebných obradov) tomu nie je úplne tak a k interpretácii niektorých špecifických javov môže dochádzať (a je žiadúce) na úrovni základnej jednotky. Predložená sekvencia popisuje skôr predpokladaný stav, vytvárajúc tak základnú kostru výskumu, ktorej špecifiká sa menia podľa výskumných otázok a vstupných dát. Hlavný princíp zachovania poradia a kompaktnosti pohrebného kontextu zostáva vždy zachovaný.

Obr. 3. Schéma aplikácie PPP na archeologický prameň znázorňujúca hierarchizovaný postup analýzy a syntézy (v šípkach) a pozíciu hlavných prístupov (v obdĺžnikoch)

PPP predstavuje teda kostru, na základe ktorej možno tvoriť jednotlivé sekvencie metód podriadené výskumným otázkam. Uvedené usporiadanie podlieha predbežnému modelu, a to vstupnej teórii s vymedzenými pojmami a definovanými vzťahmi medzi nimi, na základe ktorej stanovuje adekvátne dáta a vedeckú metódu. Vo svojej dizertačnej práci (*Styk 2018*), v ktorej som túto problematiku riešil, boli takto vytvorené štyri samostatné modely (Vývoj pochovávania, Pohrebné obrady, Identita pochovaného, Sociálna štruktúra), ktoré v sebe kombinujú poznatky ostatných vedeckých disciplín a zároveň sú adresné k pohrebnému prameňu tak, aby aplikované metodické postupy dokázali prinášať odpovede na položené otázky. Hlavným dôvodom vytvorenia viacerých modelov bol vzťah teórie a sekvencie PPP,

ktorý nepovolil úplné zjednotenie metód bez toho, aby metodika prišla o svoju adresnosť. Predpokladám, že špecifikovaním výskumných otázok budú pribúdať ďalšie varianty sekvencií PPP. V predložennom príspevku sa venujem práve prvému modelu definujúcemu vývoj pochovávania, ku ktorému prislúcha odpovedajúca metodická sekvencia PPP.

Tvorba metodickej sekvencie PPP

Archeologická metóda predstavuje postup pozostávajúci z rozkladu archeologických kontextov (analýzy), vytvorenia štruktúr (syntézy) a ich vysvetlenia (interpretácii). V súvislosti s PPP je vytvorená metodika v sekvenciách, ktorá zodpovedá vnútornej logike archeologických kontextov. Ide o hierarchiu Základnej jednotky – Štruktúry – Komplexu, ktorú možno vo väčšine prípadov stotožniť so vzťahom hrob – pohrebisko – kultúrna krajina. Na základe predbežného modelu je v sekvencii schematicky znázornený vzťah medzi vlastnými prvkami a pojmi predbežného modelu. Pre jednotlivé kroky sú identifikované kontexty, ktorých analýza najlepšie rieši danú problematiku. Analýzu možno vykonávať na úrovni fyzického rozkladu prameňa v teréne a v laboratóriu (fyzický rozklad), ako aj na úrovni nedeštruktívneho rozkladu prostredníctvom deskripcie pohrebného prameňa (mentálna analýza). Deskriptívny systém je realizovaný prostredníctvom relačnej databázy, v ktorej sú oddelené kontexty pohrebného objektu, areálu a kultúrnej krajiny. Objekty deskriptívneho systému môžu predstavovať jedince (entity), ako aj kvality a deskriptory, ktoré popisujú tieto objekty (Neustupný 2007, 105). Pre každý deskriptor je definovaná množina meraných hodnôt. V zátvorke sú udávané skratky hlavných kategórií: nominálne – N; ordinálne – O; dichotomické – D; kardinálne – K a špeciálna skupina, tzv. syntetické – S. Následná syntéza zahrňuje metódy odkrývajúce jednotlivé štruktúry v archeologickom prameni. Interpretácia je zvyčajne vykonávaná až na konci tohto postupu, i keď sa to často deje už po vyhodnotení Štruktúry. Samotná interpretácia je pre jednotlivé sekvencie stavaná na základe východiskovej teórie a odpovedajúcich logických úsudkov, ktorými sa možno čo najlepšie priblížiť podstate skúmaných javov.

Teoretický model – Vývoj pochovávania

Vývoj pochovávania predstavuje základnú otázku zahrňujúcu v sebe čas a pohrebné praktiky. Vychádza zo stanovenia prvkov pohrebného rítu v pohrebnom objekte, relatívnej chronológii v pohrebnom areáli a vývoja pochovávania v kultúrnej krajine. Na základe toho kladie dôraz na určenie normatívnych praktík a variability pohrebného rítu, relatívnej (a absolútnej) chronológii, sekundárnych zásahov a pohrebov, horizontálnej stratigrafii v priestore pohrebného areálu a celkovej dynamiky pohrebného rítu.

Základnými otázkami sú:

- *Variabilita pohrebného rítu* – zámer: klasifikovať vlastnosti a význam prvkov pohrebného rítu.
- *Relatívna chronológia* – cieľ: určiť chronologické poradie pohrebných kontextov, objektov v pohrebnom areáli a areálov samotných.
- *Dynamika pohrebného rítu* – zámer: stanoviť dynamiku zmien v pohrebnom ríte, na pohrebisku a v kultúrnej krajine.

Charakterizovať variabilitu pohrebného rítu je prvoradým cieľom pri riešení vývoja pochovávania, lebo možno priamo skúmať len fyzický odraz pohrebných obradov a nie obrady samotné, ktorých výskum je samostatnou problematikou (napr. Bartelheim/Heyd 2001, 261-276; Bell 1992; Berggren/Nilsson Stutz 2010, 171-197; Parker Pearson 1982, 99-113; 1993, 203-229; Williams 2007, 107-123). Podľa použitej terminológie zodpovedá variabilita pohrebného rítu skúmaniu celej šírky atribútov viazaných na pohrebný objekt, nielen skúmaniu formy rítu,

ktorá odráža iba určitú časť z komplexu. Opodstatnené je zaoberať sa tromi hlavnými bodmi:

1. úpravou hrobu,
2. priestorovým vzťahom inventáru a ľudských ostatkov,
3. umiestnením a stavom ľudských ostatkov.

Ich definovaním možno adekvátne určiť pohrebný rítus. V rámci úpravy hrobu sú klasifikované formy nadzemnej a vnútornej úpravy, doklady konštrukčných prvkov, architektúry priestoru hrobu a integrity kontextov. Štúdium priestorových vzťahov vychádza z rozmiestnenia prídavkov a ďalších predmetov v pohrebnom priestore. Sleduje zoskupovanie a pozíciu v rámci vnútorného priestoru a voči uloženým ľudským ostatkom. Súčasne sú významné zloženie hrobového inventáru, druh a stav predmetov, ako aj ich kvalitatívne vlastnosti. Pomocou týchto atribútov možno rozlišovať medzi predmetmi súvisiacimi s pohrebnými úkonmi, prídavkami, osobnou výbavou či milodarmi (pozri *Härke 2014*, 41-60). Zároveň prostredníctvom ich usporiadania je možné stanoviť určité štandardy súvisiace s normatívom pohrebných procesov (napr. *Siklósi 2007*, 186). Okrem špecifickej úpravy a konštrukcie hrobov napovedá mnohé o štandardoch pohrebných praktík a variabilite pohrebného rítu aj usporiadanie vnútorného priestoru, inventáru a ľudských ostatkov (napr. voči identite pochovaného, chronologickým či kultúrnym odlišnosťami). V súvislosti s formou pohrebného rítu sa v zásade rozlišuje medzi inhumačným a kremačným rítom (pozri *Rebay-Salisbury 2012*, 15; *Thompson 2015*, 9). Ale aj v rámci týchto prípadov možno rozpoznať viacero variantov, ktoré výrazne prispievajú k variabilite. V prípade inhumačného rítu sa sledujú rôzne formy exkarnácie, mumifikácie či parciálnych uložení (napr. *Kuijt/Goring-Morris 2002*, 376, 377; *Oestigaard 2004*, 50-52; *Parker Pearson et al. 2005*, 529-546; *Pilloud et al. 2016*, 735-743; *Svoboda 2003*, 21; *Weiss-Krejci 2005*, 158-160), v rámci kremačného rítu je zas podstatné rozlišovať medzi odlišnými technologickými procesmi spaľovania (pozri *Oestigaard 2000*, 41; *Thompson 2015*, 1). V súvislosti s klasifikovaním pohrebného rítu sa okrem formy pohrebu dostáva do popredia význam zaobchádzania s ľudskými pozostatkami (napr. *Kaliff/Oestigaard 2004*, 85; *Sørensen/Rebay 2005*, 172). Podstatné je stanoviť, akým spôsobom uložili pozostatky alebo ostatky do pohrebného objektu a akým spôsobom k nim umiestnili prídavky (pozri *Sørensen/Rebay 2008*, 56). Pri inhumačných hroboch je potrebné vedieť rekonštruovať pozíciu kadáveru v pohrebnom objekte (napr. *Duday 2009*). Pri kremačných hroboch, pôvodné uloženie a existenciu nosiča ostatkov (pozri *Sørensen/Rebay 2008*, 66-68). V súvislosti s týmto aspektom je dôležité konštatovať, že aj keď sa forma rítu (teda delenie medzi inhumačným a kremačným rítom) javí ako výrazná hranica pri jeho klasifikácii, nie je najdôležitejšia. Upozorňujú na to časté podobnosti v pohrebnom ríte medzi inhumačnými a kremačnými hrobmi, najmä v súvislosti s tranzitnými obdobiami (bližšie v rámci dynamiky rítu). Tieto podobnosti sa prejavujú najmä v predošlých bodoch, teda v úprave hrobu a priestorového usporiadania, no existujú aj paralely v uložení ostatkov, keď kremačné imitujú tvar kadáveru alebo inhumačné sú uložené v rôznych nosičoch (napr. *Rebay-Salisbury 2010*, 69; *Sørensen/Rebay 2008*, 66). V rámci analýzy pohrebného rítu je častou snahou stanovenie normatívu pochovávania pre určitú sociálnu skupinu alebo časový úsek (napr. *Sosna et al. 2008*, 342-254). Dôležité je určiť konzervatívne aspekty rítu, ktoré zostávajú pod rôznymi vplyvmi nemenné a postupné zmeny klasifikovať do stupňov podľa ich opodstatnenia. Okrem normatívu je opodstatnené stanoviť opozitné, nenormatívne praktiky. Variabilita pohrebného rítu tým pádom môže odpovedať sociálnej, ekonomickej alebo duchovnej sfére zvlášť alebo viacerým sféram zároveň. Z pohľadu PPP sa dá len na úrovni Komplexu stanoviť, ktorá sféra prevažuje v určitom časovom okamihu.

Relatívna chronológia určuje poradie rituálnych úkonov v rámci pohrebného objektu, pohrebného areálu a vývoja areálov v kultúrnej krajine. Stanovenie času medzi jednotlivými udalosťami v pohrebnom objekte je dôležité najmä v rámci štúdia pohrebných obradov (napr. *Bourgeois/Fontijn 2015*, 47-64). No v prípade sekundárnych pohrebov alebo dodatočných

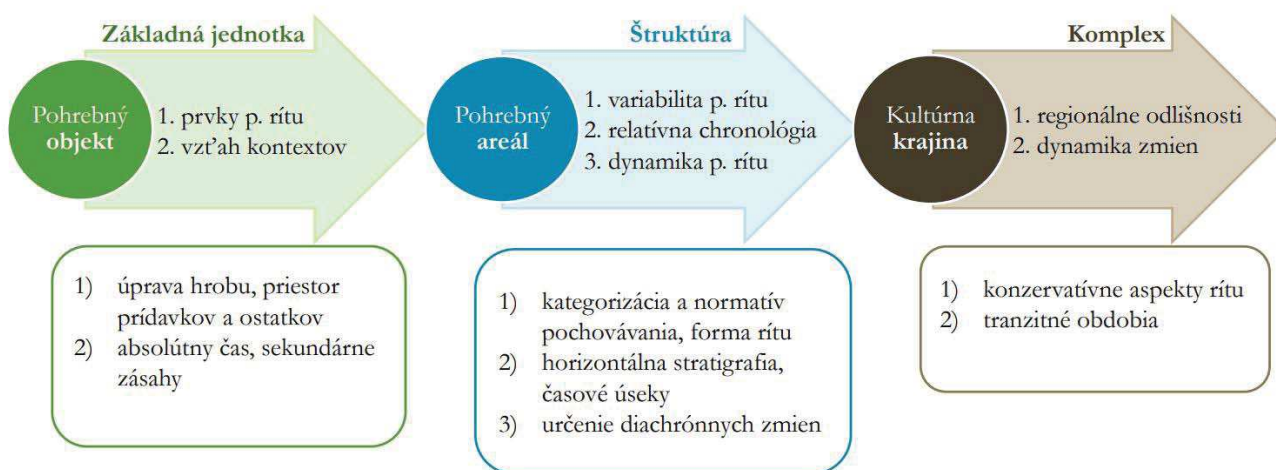
zásahov má význam aj pri sledovaní vývoja pochovávaní (napr. *Aspöck 2011, 299-324*). Veľmi dôležitý je chronologický aspekt na pohrebisku. Okrem stanovenia dĺžky pochovávaní má význam pri sledovaní horizontálnej stratigrafie a vývoja pohrebiska (pozri *Fahlander 2010, 25*). Zároveň je dôležitý pre eliminovanie diachrónnych zmien, ktoré plošne ovplyvňujú analýzu Štruktúry (pozri *O'Shea 1984, 14*). Práve podstata diachrónnych zmien je v jadre štúdia dynamiky pohrebného rítu. Aj keď má analýza postavená na výskyte chronologicky citlivých predmetov v hrobách isté úskalia spojené s rozdielnym vnímaním sociálnej, ekonomickej a rituálnej variability (pozri *Müller 1996, 217, 218*), stále predstavuje pomerne opodstatnený postup prinášajúci stabilné výsledky často konfrontované s absolútnym datovaním (napr. *Chapman 2003, 311; Müller et al. 2015, 57-68*).

To, čo funguje v rámci jednej Štruktúry (napr. na pohrebisku), nemusí fungovať v Komplexe (v rámci množiny pohrebísk), kde sa najviac prejavuje horizontálne skreslenie. Využitie metód absolútnej chronológie má čoraz väčší význam, aj keď je možné relatívne postupy pomerne dobre verifikovať prostredníctvom stratigrafických vzťahov (pozri *Demján 2016, 72-75*). V rámci štúdia vývoja pochovávaní však úplne postačuje poznať relatívne chronologické poradie pohrebných objektov. Práve konfrontácia s určitými normami (štandardmi, niekedy označované aj typmi) pohrebného rítu umožňuje špecifikovať časové úseky, v ktorých jednotlivé hroby boli súčasné a stanoviť tak adresnejšiu relatívnu chronológiu v rámci pohrebného areálu alebo dokonca kultúrnej krajiny (i keď tu sa objavuje ďalší aspekt regionálnej variability). Oproti tomu je lepšie postihnúť dynamiku zmien v určitých kratších časových úsekoch, ktoré je náročné zachytiť len za pomoci relatívnej chronológie postavenej na výskyte chronologicky citlivých artefaktov. Príčinou sú samotné artefakty, ktoré často reflektujú viac zmeny v ekonomickej a sociálnej sfére a tieto zmeny nemusia vždy korelovať s plynutím času vo sfére rituálnej.

Dynamika pohrebného rítu priamo vychádza z klasifikovania variability a chronologického zaradenia pohrebných objektov a celých areálov. Môže tak reprezentovať buď spoločenské (pozri *Goldstein 1981, 56, 57*), alebo časové zmeny (napr. *Beck 1995*). Umožňuje charakterizovať vývoj pochovávaní ako na pohrebisku, tak aj v širšom priestore kultúrnej krajiny s dôrazom na vymedzené sociálne skupiny, v rámci ktorých je stanovený normatív pochovávaní. Dynamika pohrebného rítu sa pomerne citlivo rieši z pohľadu meniacich sa foriem rítu. Dôvody výraznej zmeny správania sa k telu sa zvyčajne hľadajú v duchovnej – náboženskej sfére (pozri *Carr 1995, 189, 190*). Niekedy môžu hrať význam aj sociálne vplyvy, pri ktorých je to najmä v rámci odlišnej normy pochovávaní (napr. *Brück 2009, 9; Kmeťová 2011, 261-271*). Práve štúdium birituality naznačuje, že často forma rítu nie je taká podstatná a z pohľadu časového determinizmu ukazuje, že mnohé iné prvky pohrebného rítu sú omnoho stálejšie (pozri *Nilsson Stutz 2010, 33-42; napr. Parma et al. 2016, 325; Rebay-Salisbury 2010, 66; 2012, 20-22*). S tým súvisí štúdium tzv. tranzitných období, ktoré hovorí o prenosoch jednotlivých elementov pohrebného rítu medzi arbitrárne delenými inhumáčnymi a kremačnými hrobmi (pozri *Bujna 1998, 306; Mizoguchi 1993, 232; Sørensen/Rebay 2005, 153-175*). Vývoj pochovávaní možno pomerne dobre zachytiť v rámci jedného areálu, no postupným rozširovaním priestoru začínajú na variabilitu vplývať regionálne odlišnosti, a teda isté formy kultúrnych deformácií. Tým sa stáva stanovenie širšie platných noriem príliš všeobecné a dynamika rítu v zásade definuje kultúrny vývoj.

Sekvencia PPP

V zmysle predloženej hypotézy je súčasťou modelu okrem jasne definovanej problematiky a vytýčených bodov výskumu aj ich reálna aplikácia v podobe metodologickej sekvencie. Na základe prevládajúcich názorov na štúdium vývoja pochovávaní pozostáva sekvencia z rozboru variability, dynamiky rítu a času v jednotlivých stupňoch PPP (obr. 4). Tento postup stavia výrazne na hodnotení variability pochovávaní na úrovni pohrebných areálov na jednej strane a na druhej na výskyte chronologicky citlivých artefaktov v uzavretých objektoch.

Obr. 4. Schéma sekvencie PPP pre riešenie vývoja pochovania. V šípkach je znázornené postavenie bodov výskumu v jednotlivých úrovniach PPP. V obdĺžnikoch sú definované oblasti, na ktoré sa zameriavajú metódy analýzy a syntézy

Analýza primárne pozostáva z dvoch bodov. Prvým je fyzický rozklad prameňa, ktorý je priamo podmienený výskumnými možnosťami. Je pritom vhodné sústrediť sa na stratigrafiu pri stanovení stratigrafických jednotiek, vzťahu kontextov a ľudských ostatkov. Do úvahy treba brať aj formy absolútnych datovaní: C^{14} datovanie ľudských ostatkov a dendrochronológia drevených konštrukcií či iných prvkov v pohrebnom kontexte. Pri dokladaní rozkladu mäkkých tkanív v pohrebnom kontexte je vhodné aplikovať aj fosfátovú analýzu.

Druhým bodom je samotná mentálna analýza, ktorú je možné rozdeliť na jednotlivé úrovne PPP.

Stanovenie **objektov** a *deskriptorov* v pohrebnom kontexte pre analýzu Základnej jednotky:

- **vnútorná konštrukcia** – materiál (N), typ konštrukcie (S), rozmery (K), umiestnenie (N);
- **pohrebný kontext** – sektor (N), priestorový vzťah (O), SJ (N), klasifikácia (O);
- **ostatky** – umiestnenie (N), kontext (N), stav (O), druh (N);
- **hrobový inventár** – druh predmetu (N), kontext (N), parametre (K), materiál (N), morfológia (N);

Stanovenie **objektov** a *deskriptorov* v pohrebnom kontexte pre analýzu Štruktúry:

- **pohrebný objekt** – prítomnosť ľudských ostatkov (D), forma rítu (N), tvar objektu (N), rozmery objektu (K), orientácia objektu (N), pozícia v areáli (N/K);
- **ľudské inhumáčne ostatky** – poloha (N), orientácia (N), artikulácia (O);
- **ľudské kremačné ostatky** – váha (K), ohraničenie koncentrácie (N), umiestnenie (N);
- **ľudskí jedinci** – pohlavie (N), vek (O),
- **pohrebný kontext** – druh (N), poloha v areáli (N), typ chronologicky citlivého prídavku (S);

Stanovenie **objektov** a *deskriptorov* v pohrebnom kontexte pre analýzu Komplexu:

- **pohrebný areál** – počet objektov (K), priestorové usporiadanie (N), krajinné umiestnenie (N, K), datovanie (O); zloženie pochovaného obyvateľstva (K);

Syntéza v prvom rade určuje prevládajúce štruktúry vo variabilite pohrebného rítu tak, aby stanovila najčastejšie postupy – normy v pochovaní a v rámci nich klasifikovala odchýlky, ktoré sú neskôr preverované z pohľadu ich diachrónneho alebo sociálneho

posunu (dynamika/nenormatívne praktiky). Pre tieto účely sa využívajú viaceré postupy. Prvým je rozbor vnútorného členenia hrobu, ktorý rozdeľuje vnútorný priestor do určitých segmentov definovaných prítomnosťou prídavkov, ľudských ostatkov či iných štruktúr. Takúto klasifikáciu môžeme označiť aj ako *Architektúra priestoru hrobu*, ktorá taktiež umožňuje definovať vstup do pohrebného objektu a samotnú hrobovú komoru. Ďalším postupom je korelácia spôsobu a formy zaobchádzania s ľudskými pozostatkami. Z archeologického pohľadu je to určenie základnej polohy vo vzťahu k orientácii skeletu, v prípade kremačných ostatkov ich priestorové vymedzenie, ako aj obvodové ohraničenie. S tým úzko súvisí stanovenie sekundárnych zásahov prostredníctvom rozboru integrity stratigrafických kontextov a ľudských ostatkov. Výsledky sekundárnych zásahov sú konfrontované s vekom a pohlavím pochovaných, počtom prídavkov a stavom jednotlivých kontextov. Prostredníctvom týchto výsledkov možno aplikovať komplexnejšiu metódu známu ako normovanie rítu. Uvedený postup kombinuje formálnu klasifikáciu intencionálnych údajov s funkčnými údajmi a stanovuje poradie entít (pohrebných objektov) na určitej hladine podobnosti. Prostredníctvom prevahy konkrétnych opakujúcich sa znakov (pohrebného rítu) možno určiť normatív pochovávaní. V kontexte toho vystupujú tzv. nenormatívne praktiky definované prostredníctvom sledovania nepriamych dokladov, napr. na tafonómii ľudských ostatkov, nefunkčnom uložení osobných predmetov, prítomnosťou ďalších nezvyčajných objektov v pohrebnom kontexte či pravidelným intencionálnym otváraním hrobov.

Následne sa definuje vnútorná chronológia v pohrebnom areáli a v krajinnom priestore prislúchajúcom jednej archeologickej kultúre. Vychádza sa z definovania absolútnej chronológie v jednotlivých objektoch a kontextoch na jednej strane a relatívnej chronológie vytvorenej v areáloch, ktorá je následne prenesená do regiónov na strane druhej. Pre tieto účely sa bežne používa typológia chronologicky citlivých artefaktov a typovo-chronologická analýza. Presnejšie stanovenie relatívnej chronológie umožňuje konfrontovanie výsledkov korešpondenčnej analýzy hrobových prídavkov s absolútnymi C^{14} dátami a stratigrafickými sekvenciami. Následná priestorová syntéza pracuje s horizontálnou stratigrafiou, v rámci ktorej sú zobrazené výsledky typovo-chronologickej analýzy v priestore pohrebného areálu.

Posledným krokom je roztriediť vytvorené skupiny spoločných rituálnych noriem pre základné skupiny obyvateľstva (na základe sociálnej identity) do časových úsekov postavených na výsledkoch relatívnej chronológie. Tu sa ukáže nakoľko ovplyvňuje zmeny v pochovávaní čas a nakoľko odlišná identita pochovaného. Zároveň sa konfrontuje chronológia na pohrebiskách s variabilitou pohrebného rítu a precizuje sa celkový chronologický vývoj na základe vývoja pochovávaní. Pre tieto účely sa využíva klasifikácia dynamiky pohrebného rítu. Tá je postavená na metóde zhľukovania podobných typov pohrebného rítu a ich zoraďovania v sekvenciách vychádzajúcich z relatívnej chronológie. Oproti tomu, metóda reverznej dynamiky sleduje zmeny najmä v pohrebnom ríte a na základe nich upravuje chronologickú sekvenciu. Syntéza samotného vývoja pochovávaní na najvyššej úrovni charakterizuje priestorové rozloženie pohrebísk v krajine voči sebe navzájom a voči sídliskám – z pohľadu variability a dynamiky rítu. Na základe časovo a priestorovo diferencovaných štruktúr definuje regionálne a mikroregionálne rozdiely v pochovávaní a časový vývoj pochovávaní.

Záverečným krokom je interpretácia dosiahnutých výsledkov, ktoré zodpovedajú vytvoreným štruktúram vo forme noriem pohrebného rítu, chronologických fáz, vývojových prvkov pochovávaní. Tie sú porovnávané s predbežným teoretickým modelom. Na základe toho je vysvetlenie týchto štruktúr stavané na nededuktívnych formách logických úsudkov, najmä na štatistickej indukcii, ktorá stavia na kvantitatívnom aspekte prameňa, a preto je možné k interpretácii pristúpiť najskôr až na úrovni štruktúry, teda po syntéze pozorovaných javov v priestore pohrebného areálu. Konečné interpretovanie

vývoja pochovávania v zmysle variability alebo diachrónnych zmien možno stanoviť až na úrovni Komplexu. Práve zväčšenie časovej a geografickej diverzity, ktoré zvyšuje argumentačnú silu štatistickej indukcie je v jadre problematiky vývoja pochovávania, a tak je nutné veľmi opatrne rozširovať tieto parametre. V opačnom prípade dochádza k prehnanej generalizácii, ktorá stráca dostatočné prepojenie na podstatu prameňa.

Predložený teoretický model treba chápať ako ideálny prístup k riešeniu vývoja pochovávania. Je pochopiteľné, že pri jeho aplikovaní bude vždy potrebné pristúpiť k úprave (zvyčajne okliešteniu) na základe kvality a množstva vstupných údajov. Vzhľadom na charakter a rozsah príspevku budú nasledovné prípadové štúdiá publikované samostatne.

Diskusia

Príspevok je zameraný na využitie archeologickej metódy pre štúdium pohrebného rítu. Vzhľadom na jej limity v kontextuálnej otázke, ako aj v možnostiach zapojenia širokého diapazónu metód, som navrhol vlastné schématické procesy, charakteristických pre pohrebný prameň. Načrtnutý bol teoretický model vybranej problematiky so sekvenciou PPP. Na záver je potrebné zodpovedať otázku, do akej miery je model PPP pre archeológiu smrti prínosný. Prvým dôležitým bodom je jasné definovanie rozsahu problematiky (napr. vývoj pochovávania) v predloženom modeli, ktorý jednak kompletizuje názorovú šírku, ale najmä stanovuje opodstatnenie a poradie kľúčových bodov nevyhnutných pre jej správne riešenie. To však neznamená, že je to riešenie jediné, respektíve úplné. Každý bod (v našom prípade: variabilita, chronológia či dynamika rítu) je samostatný a často predstavuje samotný cieľ výskumu. Na druhej strane, z pohľadu PPP je medzi nimi určitá hierarchická súvislosť, ktorá sa prejavuje najmä v metodickom postupe. Súčasne platí, že možnosť interpretácie je do veľkej miery podmienená pramennou základňou. Tu nadobúda model PPP opodstatnenie, nielen pre definovanie postupu – ale aj pre stanovenie podmienok a limitov, ktoré jasne definujú interpretačnú rovinu, ktorú je možné dosiahnuť vybranými vstupnými dátami.

V rámci diskusie považujem za dôležité spomenúť jeden závažný epistemologický problém, ktorým je opodstatnenie PPP v kontexte archeologickej metódy a povahy pohrebného prameňa. Otázkou je, ako navrhovaný PPP reflektuje načrtnutú tézu o celistvosti prameňa, ktorá má hrať najdôležitejšiu úlohu v celom výskume pohrebného rítu. V konečnom dôsledku stavia na zásadách archeologickej metódy, ktorá formalizuje rozklad prameňa. Hlavným konfliktom je spôsob riešenia problematiky archeológie smrti. Možno ho definovať ako priebeh procesov vs význam procesov. Tento výklad je stotožnený s rozporom hermeneutizmu (pozri *Hodder 2005*, 147-155, 163-167) vs archeologickej metódy (pozri *Neustupný 2007*, 76, 110). V zásade zodpovedá odlišnému vnímaniu povahy dát, ktoré buď priamo obsahujú teoretický model, alebo pozostávajú z nepriamych štruktúrujúcich prvkov. Tým pádom sa musí líšiť podstata metódy, ktorá v prvom prípade (hermeneutizmus) rekonštruje priebeh procesov pomocou kauzálnych vzťahov a v druhom prípade (archeologická metóda) vysvetľuje ich význam prostredníctvom odkrývania latentných dimenzií (najčastejšie prostredníctvom explanatívnych postupov). Riešenie tohto konfliktu nie je samozrejmé, a to pre povahu pohrebného kontextu. Pri štúdiu pohrebných obradov, ideológie či duchovného sveta nie je možné zachytiť vnútorný význam a podstatu týchto úkonov. Schodnejšie je v týchto prípadoch riešiť priebeh procesov než ich zmysel – teda význam v živej kultúre. Naopak, pri sociálnej štruktúre je žiadúce ísť do jadra štruktúrujúcich prvkov a vyjadriť ich význam, prostredníctvom ktorého je vytváraná vnútorná hierarchia minulých spoločností. Napríklad aj v tejto problematike vyvstávajú určité pochybnosti ohľadom opodstatnenia vytvárania umelých štruktúr popisujúcich statickú organizáciu spoločnosti (pozri *Appleby 2011*, 244; *Mizoguchi 1993*, 223). V tomto prípade by mohlo dochádzať ku kombinovaniu oboch prístupov, ktoré by riešili význam a zároveň dynamiku sociálnych vzťahov. Snahou PPP je stlmiť rozklad prameňa, znížiť tlak archeologickej metódy a formalizovaných postupov na výskum pohrebného rítu. Tento cieľ je naplnený prostredníctvom opakovane

uskutočňovanej analýzy na jednotlivých úrovniach (Základná jednotka/Štruktúra/Komplex) tak, aby aj pri početných súboroch bola stále zabezpečená väzba na samostatný kontext a zároveň, aby sa vyhodnotenie entity nemuselo spoliehať na jej postavenie v Štruktúre. Tým pádom sa stávajú rovnocennými formalizované postupy s mikroarcheologickými, a teda všeobecné výklady s jedinečnými.

Záver

V príspevku hodnotím možnosti skúmania pohrebného rítu odlišným prístupom založeným na hierarchizovanom postupe analýzy a syntézy označenom ako previazaný proces poznania (PPP). Zo širokej problematiky archeológie smrti som sa sústredil na aspekt súvisiaci s vývojom pochovávaní, konkrétne na samotnú variabilitu pohrebného rítu. Vývoj pochovávaní výrazne stavia na analýze pohrebného rítu, prostredníctvom ktorej klasifikuje variabilitu pochovávaní a v nej rozlišuje medzi normatívnymi či nezvyčajnými formami pohrebov. Zároveň reflektuje zmeny v pochovávaní zapríčinené rôznymi faktormi v priebehu času, teda chronologický vývoj. Tento diachrónny posun je definovaný ako dynamika pohrebného rítu. Umožňuje hodnotiť zmeny prebiehajúce v uzavretom areáli (napr. pohrebisku), ale aj v širšom krajinnom priestore, odkrývajú tak regionálne odlišnosti v pochovávaní či celkovo kultúrny vývoj. Súčasťou teoretického modelu je metodická sekvencia odpovedajúca PPP, ktorá definuje poradie a typ jednotlivých metód vhodných pre správne riešenie danej problematiky. Stanovuje postulát definujúci analýzu PPP ako proces, ktorý rešpektuje integritu prameňa a zároveň hodnotí širšie súvislosti. Práve previazanie jednotlivých krokov na pohrebný kontext je zásadné pri následnom interpretovaní a ruší obmedzenia spojené s formalizovanými postupmi pracujúcimi zvyčajne s veľkou množinou dát.

Snahou PPP je najmä prepojiť metódy z rôznych vedeckých odvetví tak, aby spolu komunikovali v čo najväčšej miere a zároveň, aby dosiahnuté výsledky boli úzko späté s podstatou prameňa, teda výskumným kontextom, ktorý je „spojivom“ v celom procese a bez ktorého by jednotlivé postupy prinášali údaje neviazané na podstatu veci. Práve archeológia a jej metóda pracuje s kontextom a umožňuje spájať „čiastočné“ výsledky do historického obrazu, významu, ktorý reflektuje študovanú problematiku v celkovej miere. Tým pádom archeologická metóda musí byť ústredným bodom v celom procese a jej úlohou je adresovať jednotlivé otázky, tvrdenia a výsledky medzi odlišnými prístupmi zúčastnených vedeckých odvetví.

LITERATÚRA

- Appleby 2011* – J. E. P. Appleby: Bodies, burials and ageing: accessing the temporality of old age in prehistoric societies. *Oxford Journal of Archaeology* 30, 2011, 231-246.
- Aspöck 2011* – E. Aspöck: Past 'disturbances' of graves as a source: taphonomy and interpretation of reopened early medieval inhumation graves at brunn am Gebirge (Austria) and Winnall II (England). *Oxford Journal of Archaeology* 30, 2011, 299-324.
- Bartel 1982* – B. Bartel: A historical review of ethnological and archaeological analyses of mortuary practice. *Journal of Anthropological Archaeology* 1, 1982, 32-58.
- Bartelheim/Heyd 2001* – M. Bartelheim/V. Heyd: Cult after the Burial: Patterns of Post-funeral Treatment in the Bronze and Iron Ages of Central Europe. In: P. F. Biehl/F. Bertemes/H. Meller (eds.): *Archaeology of Cult and Religion*. Budapest 2001, 261-276.
- Beck 1995* – L. A. Beck: *Regional approaches to mortuary analysis*. New York: Plenum Press. Available at: <http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4899-1310-4> [Accessed January 10, 2018].
- Bell 1992* – C. M. Bell: *Ritual theory, ritual practice*. Oxford 1992.
- Berggren/Nilsson Stutz 2010* – Å. Berggren/L. Nilsson Stutz: From spectator to critic and participant: A new role for archaeology in ritual studies. *Journal of Social Archaeology* 10, 2010, 171-197.

- Bourgeois/Fontijn 2015* – Q. P. J. Bourgeois/D.R. Fontijn: The Tempo of Bronze Age Barrow Use: Modeling the Ebb and Flow in Monumental Funerary Landscapes. *Radiocarbon* 57, 2015, 47-64.
- Brück 2009* – J. Brück: Women, Death and Social Change in the British Bronze Age. *Norwegian Archaeological Review* 42, 2009, 1-23.
- Bujna 1998* – J. Bujna: Reich ausgestattete Brandgräber mit Holzeinbau auf dem Gräberfeld in Malé Kosihy. Reflexionen und Hypothesen über die Bestattungssitten der Kelten. *Slovenská archeológia* 46, 1998, 289-308.
- Carr 1995* – C. Carr: Mortuary practices: Their social, philosophical-religious, circumstantial, and physical determinants. *Journal of Archaeological Method and Theory* 2, 1995, 105-200.
- Chapman 2003* – R. Chapman: Death, society and archaeology: the social dimensions of mortuary practices. *Mortality* 8, 2003, 308-315.
- Demján 2016* – P. Demján: Svodín. Štruktúra a chronológia sídliska lengyelskej kultúry. Rkp. dizertačnej práce. Univerzita Komenského, Bratislava 2016.
- Duday 2009* – H. Duday: The Archaeology of the Death. *Lectures in Archaeoethanatology*. Oxford 2009.
- Fahlander 2010* – F. Fahlander: Messing with the dead: post-depositional manipulations of burials and bodies in the South Scandinavian Stone Age. *Documenta Praehistorica* 37, 2010, 23-31.
- Goldstein 1981* – L. Goldstein: One-dimensional archaeology multi-dimensional people: spatial organisation and mortuary analysis. In: R. Chapman/I. Kinnes/K. Randsborg (eds.): *The Archaeology of Death*. Cambridge 1981, 53-69.
- Härke 1993* – H. Härke: Intentionale und funktionale Daten. Ein Beitrag zur Theorie und Methodik der Gräberarchäologie. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 23, 1993, 141-146.
- Härke 1994* – H. Härke: Data types in burial analysis. In: B. Stjernquist (ed.): *Prehistoric graves as a source of information: Symposium at Kastlösa, Öland, May 21-23, 1992*. Konferenser. Stockholm 1994, 31-39.
- Härke 1997* – H. Härke: The nature of burial data. In: C. K. Jensen/K. H. Nielsen (eds.): *Burial and society: the chronological and social analysis of archaeological burial data*. Aarhus – Oxford – Oakville 1997, 19-27.
- Härke 2014* – H. Härke: Grave goods in early medieval burials: messages and meanings. *Mortality* 19, 2014, 41-60.
- Hodder 2005* – I. Hodder: *Theory and practice in archaeology*. London: Taylor & Francis e-Library. Available at: <http://www.myilibrary.com?id=4793> [Accessed February 27, 2018].
- Kaliff/Oestigaard 2004* – A. Kaliff/T. Oestigaard: Cultivating Corpses. A Comparative Approach to Disembodied Mortuary Remains. *Current Swedish Archaeology* 12, 2004, 83-104.
- Kmeťová 2011* – P. Kmeťová: Pohreb dieťaťa z halštatskej mohyly v Süttö – súvislosti a interpretácie. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského* *Musaica* 27, 2011, 261-271.
- Kuijt/Goring-Morris 2002* – I. Kuijt/N. Goring-Morris: Foraging, Farming, and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis. *Journal of World Prehistory* 16, 2002, 361-440.
- Mizoguchi 1993* – K. Mizoguchi: Time in the reproduction of mortuary practices. *World Archaeology* 25, 1993, 223-235.
- Montelius 1903* – O. Montelius: *Die älteren Kulturperioden im Orient und in Europa*. Stockholm 1903.
- Morris 1992* – I. Morris: *Death-ritual and social structure in classical antiquity*. Cambridge – New York 1992.
- Müller 1996* – J. Müller: The use of correspondence analysis for different kinds of data categories: Domestic and ritual Globular Amphorae sites in Central Germany. In: H. Kamer-mans/K. Fennema (eds.): *Interfacing the Past. Computer Applications and Quantitative Methods in Arch. CAA95*. *Analecta Praehistorica Leidensia*. Leiden 1996, 217-222.

- Müller/Hinz/Ulrich 2015* – J. Müller/M. Hinz/M. Ulrich: Bell Beakers - Chronology, Innovation and Memory: a Multivariate Approach. In: M. P. P. Martínez/L. Salanova (eds): The Bell Beaker Transition in Europe. Oxford 2015, 57-68.
- Neustupný 2007* – E. Neustupný: Metoda archeologie. Plzeň 2007.
- Nilsson Stutz 2010* – L. Nilsson Stutz: The way we bury our dead. Reflections on mortuary ritual, community and identity at the time of the Mesolithic-Neolithic transition. *Documenta Prehistorica* 37, 2010, 33-42.
- Oestigaard 2000* – T. Oestigaard: Sacrifices of Raw, Cooked and Burnt Humans. *Norwegian Archaeological Review* 33, 2000, 41-58.
- Oestigaard 2004* – T. Oestigaard: Death in world religions: human responses to the inevitable. Bergen 2004.
- O'Shea 1984* – J. M. O'Shea: Mortuary variability: an archaeological investigation. Orlando 1984.
- Parker Pearson 1982* – M. Parker Pearson: Mortuary practices, society and ideology: an ethnoarchaeological study. In: I. Hodder (ed): Symbolic and structural archeology. Cambridge 1982, 99-113.
- Parker Pearson 1993* – M. Parker Pearson: The Powerful Dead: Archaeological Relationships between the Living and the Dead. *Cambridge Archaeological Journal* 3, 1993, 203-229.
- Parker Pearson et al. 2005* – M. Parker Pearson et al.: Evidence for mummification in Bronze Age Britain. *Antiquity* 79, 2005, 529-546.
- Parma et al. 2016* – D. Parma et al.: Pohřebišť v Podolí u Brna a fenomén žárových hrobů mladší doby bronzové s rozměrnými jámami na Moravě. *Archeologické Rozhledy* 68, 2016, 291-332.
- Pilloud et al. 2016* – M. A. Pilloud et al.: A bioarchaeological and forensic re-assessment of vulture defleshing and mortuary practices at Neolithic Çatalhöyük. *Journal of Archaeological Science, Reports* 10, 2016, 735-743.
- Rebay-Salisbury 2010* – K. Rebay-Salisbury: Cremations Fragmented Bodies in the Bronze and Iron age. In: K. Rebay-Salisbury/M. L. S. Sørensen/J. Hughes (eds.): Body Parts and Bodies Whole: Changing Relations and Meanings. Oxford 2010, 64-71.
- Rebay-Salisbury 2012* – K. Rebay-Salisbury: Inhumation and Cremation: how burial practices are linked to beliefs. In: M. L. S. Sørensen/K. Rebay-Salisbury (eds.): Embodied Knowledge: Historical Perspectives on Technology and Belief. Oxford 2012, 15-26.
- Siklósi 2007* – Z. Siklósi: Age and gender differences in Late Neolithic mortuary practice: a case study from Eastern Hungary. In: J. K. Kozłowski/P. Raczky (eds.): The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe. Kraków 2007, 185-198.
- Sørensen/Rebay 2005* – M. L. S. Sørensen/K. C. Rebay: Interpreting the body: burial practices at the Middle Bronze Age cemetery at Pitten. *Archaeologia Austriaca* 89, 2005, 153-175.
- Sørensen/Rebay 2008* – M. L. S. Sørensen/K. C. Rebay: From substantial bodies to the substance of bodies: analysis of the transition from inhumation to cremation during the Middle Bronze Age in Central Europe. In: D. Borić/J. Robb (eds.): Past Bodies: Body-Centered Research in Archaeology. Oxford 2008, 59-68.
- Sosna/Galeta/Sládek 2008* – D. Sosna/P. Galeta/V. Sládek: A resampling approach to gender relations: the Rebešovice cemetery. *Journal of Archaeological Science* 35, 2008, 342-354.
- Styk 2018* – M. Styk: Metodika analýzy pohrebného rítu. Rkp. dizertačnej práce. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra 2018.
- Svoboda 2003* – J. A. Svoboda: Paleolit a mezolit: Pohřební ritus. Brno 2003.
- Taylor 2003* – T. Taylor: The buried soul: how humans invented death. London – New York 2003.
- Thompson 2015* – T. Thompson: Fire and the body: Fire and the people. In: T. Thompson (ed.): The Archaeology of Cremation: Burned Human Remains in Funerary. *Studies in Funerary Archaeology*. Oxbow 2015, 1-18.

- Vencl 2001 – S. Vencl: Souvislosti chápání pojmu 'nálezový celek' v české archeologii. *Archeologické Rozhledy* 53, 2001, 592-614.
- Weiss-Krejci 2005 – E. Weiss-Krejci: Excarnation, evisceration, and exhumation in medieval and post-medieval Europe. In: G. F. M. Rakita et al. (eds.): *Interacting with the Dead: Perspectives on Mortuary Archaeology for the New Millennium*. Gainesville 2005, 155-172.
- Williams 2007 – H. Williams: The emotive force of early medieval mortuary practices. *Archaeological Review from Cambridge* 22, 2007, 107-123.

SUMMARY

A contribution to the methodology of analysis of burial rite

The submitted contribution deals with the burial rite as a complex problem including aspects related to burial rites, development of burials, identity of the buried individual and social structure of the society. Our interest in this phenomenon is focused on solutions of methodological procedures, their application and effectiveness. The aim is to verify some possibilities in the burials' variability studies involving mainly microarchaeological approach. The contribution is focused on use of the archaeological method in the study of the burial rite. With regard to its limits in the question of context as well as possible incorporation of a wide range of methods, I have suggested my own schematizing of the processes. It follows from procedures which can work with various quality of data as effectively as possible. Instead of a formal classification of methods by their technical parameters, we prefer classification interconnecting the methods with the nature of the studied phenomenon. The order here is the key element. It is necessary to move from the analysis of the Basic unit through the analysis of the Structure to the evaluation of the Complex. However, in the submitted topic, there are methods dealing with the analysis of the burial feature, analysis of the burial ground and then of the cultural landscape. The advantage of this system is the possibility to compare individual methods within one logical whole corresponding with their primary purpose and – at the same time – these methods do not have to show formal similarity even on the level of scientific disciplines. This outlined relation of methods corresponds with my initial hypothesis. Such procedure can be also called linked analytical process – hereinafter LAP. Besides the conceptual classification of methods, the main role of the LAP is to create a hierarchized procedure of analysis and synthesis applied to a burial context. This procedure uses individual methods as partial steps, or tools, for achieving partial results (fig. 1). It is based on the premise that archaeological investigation – whatever goals it has – must be carried out in the presented order and use of methods in individual steps depends on specific questions. Nevertheless, the base point is that today, with the topic as developed as the Archaeology of Death, it is impossible to solve any – even elementary – problems without a wider incorporation of methods and mainly without application of the presented procedure. This procedure divides the whole topic into three levels of investigation.

- *Basic unit* – defines a complex of finds corresponding with a burial feature in general, a deposition area in particular, mostly a grave.
- *Structure* – defines a whole corresponding with a burial area in general, a burial ground in particular.
- *Complex* – defines cultural landscape, i. e. the whole cultural space representing the relation between the burial areas, settlement areas and topographic elements.

In LAP, the segments of the Basic unit, Structure or Complex are independent investigation areas. Thus, from the aspect of division of the archaeological method into analysis, synthesis and interpretation (see *Neustupný 2007, 76*), the steps of analysis and synthesis can be attributed to all three levels of LAP; in each, they are separate procedures hierarchically following from each other (fig. 2). Naturally, elements are split into features in each analysis, but the LAP mentions their discrete division into three levels of investigation. Adequate methods

varying from traditional to formalized procedures can be characterized for each level separately. It is also true that by evaluation of the Basis unit, synthetic features are created for the analysis of the Structure and, subsequently, for the analysis of the Complex. The hypothesis assumes that the studied phenomena can be interpreted as late as the level of Structure, but only within the valid procedure – after the synthesis of the Complex. Thus, interpretation of the studied phenomena must be preceded by the syntheses of the Basic unit (if possible), Structure and Complex. It cannot be applied in specific cases (e. g. course of burial ceremonies) and some specific phenomena can (and should) be interpreted on the level of the Basic unit. The submitted sequence describes a supposed situation, creation of a basic framework of investigation whose particularities change in accordance with the investigation questions and input data. The main principle of the order and compactness of the burial context is always followed.

In the wide topic of the Archaeology of Death, I focused on the aspect related to the development of burials, particularly on the variability of the burial rite itself. A methodological sequence corresponding with the LAP defining the order and types of individual methods suitable for correct solution of the given problem is part of the theoretical model. It postulates a definition of the LAP analysis as a process respecting the integrity of the source and – at the same time – evaluates wider contexts. It is the interconnection of individual steps and the burial context which is essential for the subsequent interpretation and deletes limitations associated with the formalized procedures usually working with a large amount of data.

In conclusion, I must state that the aim of the LAP is mainly to interconnect methods from various scientific disciplines and make them communicate with each other as much as possible and – simultaneously – connect the obtained results with the context of investigation, which is the bond in the whole process and without which individual procedures would only bring data not related to the subject matter. Archaeology and its method works with the context and enables arrangement of partial results in a historical picture, a meaning reflecting the studied topic as a whole. Thus, the archaeological method must be the focal point in the whole process and its role is to address individual questions, statements and results to various approaches of the participating scientific disciplines.

List of figures

Fig. 1. Schematic representation of progressive data loss.

Fig. 2. Scheme of the linked analytical process – LAP. It displays input data – their context, their order and hierarchy of analyzes, which are based on a single level, continues in structure and ends with a complex. As indicated, the hierarchy is only simulated, it may be followed.

Fig. 3. Scheme of LAP application to archaeological source showing hierarchical analysis and synthesis (in arrows) and position of main approaches (in rectangles).

Fig. 4. Scheme of LAP sequence for burials' development solution. The arrows show the position of the research points at each LAP level. Rectangles are defined as areas of interest for analysis and synthesis methods.

Translated by Viera Tejbusová

Mgr. Matej Styk, PhD.

Katedra archeológie FF, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika

styk.matej@gmail.com